

*Žarko Primorac**

REFLEKSIJE I PORUKE 25. JUBILARNOG SAVJETOVANJA HRVATSKOG DRUŠTVA EKONOMISTA

I

Ovogodišnje tradicionalno savjetovanje Hrvatske udruge ekonomista imalo je jubilarni karakter. Obilježavana je dvadeset petogodišnjica obnove rada Društva i prvog poslijeratnog savjetovanja hrvatskih ekonomista. Osobno smatram da Društvo hrvatskih ekonomista djeluje, i da se opatijska savjetovanja održavaju, u značajno duljem vremenskom razdoblju od dvadeset pet godina /1992. – 2017./ Zabilježena je aktivnost Društva ekonomista još krajem tridesetih godina, a opatijska savjetovanja postala, su tradicionalna od kasnih šezdesetih godina prošlog stoljeća. Ipak, krupan razlog za ovogodišnji jubilej je činjenica da se opatijsko savjetovanje održava neprekidno četvrt stoljeća u samostalnoj hrvatskoj državi.

Odmah u početku valja istaknuti da je ovogodišnje savjetovanje, primjereno jubileju, bilo jedno od najkvalitetnijih do sada. Priprema savjetovanja je bila tradicionalno dobra, značajno je obogaćen sadržaj rada, izbor tema i referata je vrlo inspirativan, uvedene su novine u program posebno uključivanjem mladih – studenata sa ekonomskih fakulteta, zbornik radova je sadržajan i tehnički veoma dobro pripremljen, statistički prilog je veoma koristan izvor podataka svakome tko se upušta u malo dublju analizu ekonomskih tokova. Osiguravanjem poznatih referata iz akademskih krugova, uključivanjem državnih dužnosnika i predstavnika najvećih hrvatskih poduzeća u program uspjelo se ostvariti kompleksan pristup analizi stanja i problema hrvatskog gospodarstva. Zato organizatorima ovoga savjetovanja kao i svih ranijih - Hrvatskom društvu ekonomista i Inženjerskom birou treba odati zasluženo priznanje.

* Dr. sc. Ž. Primorac, član Počasnog predsjedništva Hrvatskog društva ekonomista (E-mail: zarko.primorac@zg.t-com.hr).

II

Nije jednostavno rezimirati sva izlaganja i poglede na našu ekonomsku zbilju koja su se čula na savjetovanju. Otvoreno je mnogo tema, od pozicije poduzeća i zaposlenosti do eurostrategija, predstavljena su vrlo dobro pripremljena izlaganja i prezentacije, čule su se i različite ocjene. Premda ni ovoga puta nije bilo puno polemika /pomalo i radi koncepta savjetovanja/, ipak se mogu zapaziti različiti pristupi izazovu kako se suočiti sa ekonomskim teškoćama i rješavati buduće ekonomske strategije. Zato ću vrlo pojednostavljeno istaknuti nekoliko karakterističnih, ali i različitih, pogleda i ocjena ekonomske stvarnosti u našoj zemlji.

Predstavnici Vlade, koji su sudjelovali u radu savjetovanja u reprezentativnoj postavi bili su, kao i obično, umjereno optimistični u ocjenama sadašnjeg trenutka i budućih izgleda. Neki podaci im daju za pravo, ali su izostali njihovi kritični osvrti na sve brojnije, dugoročne izazove;

Predsjednica Republike, u vrlo dobrom izlaganju bila je kritična prema našoj ekonomskoj stvarnosti i pristupu rješavanju otvorenih problema. Posebno je podvukla nekoliko važnih pitanja koja će djelovati ograničavajuće na naš budući razvoj, ako sustavno ne produbimo i ubrzamo reforme i promjene;

Ekonomisti, u svom stilu vrlo rječiti i uvjerljivi u objašnjavanju sadašnjeg stanja u gospodarstvu, ali nedovoljno inovativni u predlaganju mjera i poteza kojim bi se unaprijedila naša ekonomija i poboljšali njezini izgledi. Izlaganja i referati su me inspirirali da moje kolege - ekonomiste podsjetim na 11. tezu o Feuerbachu koja filozofe upućuje da nije u pitanju različito tumačenje svijeta nego je stvar u i tome da se on izmijeni /parafrazirano/. Drugim riječima, ekonomisti bi morali biti proaktivniji i predlagati više ideja kako promijeniti sadašnje stanje.

Sumarnu ocjenu različitih pogleda i ocjena ekonomske situacije i dugoročnih izgleda hrvatske ekonomije koja je dominirala na savjetovanju, najbolje ću izraziti onom narodnom dosjetkom: „Jedni kažu da je čaša polupuna, a drugi da je poluprazna“.

III

Radi preglednije prezentacije, glavne stavove koji su se čuli na savjetovanju grupirat ću u nekoliko teza. Rang prioriteta teza iznijetih u daljem tekstu je moj izbor:

- **Demografija i ljudski kapital**, shvaćeni u najširem smislu, sve više postaju najvažniji ograničavajući faktor ekonomskog razvoja. Dugoročno negativni prirast stanovništva, promjene starosne strukture u zemlji, iseljavanje mladih, uglavnom školovanih ljudi zajedno sa obiteljima, nedostatan obrazo-

vanje za tehnološke izazove u budućnosti, manjak radne snage određenih kategorija, prazni prostori Like i Slavonije i mnogo drugih problema su /pre/ veliki izazovi za budućnost jedne male zemlje. Zato je reforma ovog sektora **prioritet broj jedan** buduće razvojne politike. Na osnovi dosadašnjih palijativnih rješenja, problem demografskog razvoja i unaprjeđenja ljudskog kapitala se neće riješiti. Potrebne su dublje i dugoročnije usmjerene mjere natalitetne politike, obrazovne politike, politike plaća i zapošljavanja, brige za mlade, poticaji za ostanak u zemlji i mnogo drugih mjera i aktivnosti.

- **Makroekonomska situacija je stabilna, ali stagnantna.** Vlada projicira stope rasta BDP-a za 2017. - 2,9%; za 2018. - 2,6%; i 2019. - 2,5%. Nedavno je EU povisila očekivanu stopu rasta BDP-a za ovu godinu na 3,2%. Bilo koja od navedenih stopa rasta BDP-a nije zadovoljavajuća, naprotiv dovest će do daljnje stagnacije i zaostajanja Hrvatske. Naša zemlja je imala vremenski najdulju recesiju, zadnja je izišla iz kriznog razdoblja tako da je i današnji BDP-a još uvijek niži od ostvarenog u 2008. godini. Takvo stanje je vrlo zabrinjavajuće, uzimajući u obzir dinamiku rasta drugih zemalja zbog čega još više zaostajemo za prosjekom rasta zemalja Europske unije. Dinamiku našeg skromnog rasta osigurava osobna potrošnja i donekle izvoz, a značajno zaostaju investicije posebno one u tehnički progres i inovativne tehnologije. Sve navedeno bi moralo upozoriti nositelje ekonomske politike da Hrvatska treba novi razvojni zamah koji će omogućiti da iskoristimo postojeće potencijale za brži rast i kvalitetniji razvoj.
- **Europsku strategiju Hrvatske opredjeljuju dva važna cilja: ulazak u Schengen i uvođenje Eura.** Priključivanje Schengenskom sporazumu je izvjesno u bliskoj budućnosti, najvjerojatnije početkom 2019. godine. Ulazak u euro zonu je mnogo kompleksnije pitanje. Vlada i HNB su se odlučile na proaktivnu europolitiku, odnosno strategiju usvajanja eura. Prema njihovim procjenama koristi od ulaska u eurozonu su veće od troškova takve strategije. Procjena se temelji na činjenici da je naša monetarna baza visoko eurizirana /depoziti oko 80%, kunski dugovi čine nešto preko 26% zaduženosti svih sektora/, očekivanjima da ćemo sniziti troškove zaduživanja, izbjeći valutne rizike i slično. Ovim se argumentima teško može prigovoriti, ali medalja ima i drugu stranu. Posebno je važno procijeniti kada bi za Hrvatsku bilo najkorisnije da se uključi u monetarnu zajednicu Europe, s obzirom da eurozonu potresaju ozbiljne krize. Parafrazirajući jedno mišljenje, spomenut ću da za Hrvatsku nije pitanje da li, nego kada i pod kojim uvjetima se pridružiti eurozoni. Pri tome nije upitno da li Hrvatska treba provoditi reforme da bi bila spremna za to. Reforme, one prave i stvarne, čim prije, imperativ su naše razvojne politike, a ezurozona je dugoročni projekt.
- **Izvoz je, pored osobne potrošnje, osnovni motor rasta BDP-a.** I pored kroničnog zaostajanja robnog izvoza, porast izvoza u posljednje dvije-tri

godine je značajan doprinos rastu BDP-a. U izvozu roba dominira prerađivačka industrija sa preko 95%. Sam ovaj podatak upućuje na pravac kojim bi razvojna politika u narednom razdoblju trebala ići. Reindustrijalizacija zemlje je determinirana i ovom činjenicom. Nadalje, u našem izvozu dominiraju niskodohodovni industrijski proizvodi /naftni derivati, guma, drvo, tekstil, kemijski proizvodi i slično/. Nova se razvojna politika mora odrediti prema IV tehnološkoj revoluciji koja opredjeljuje dinamiku svjetskog razvoja. Drugim riječima, umjesto tradicionalnih industrija, moramo se uključivati u industrije budućnosti: elektronika, robotika, novi materijali, informatičke i nano tehnologije. A za takvu orijentaciju, potrebna je odlučna državna politika prema uvođenju suvremenog obrazovanja i ulaganja u inovacijske procese, mnogo više nego do sada.

- **Situacija u sektoru budžeta i javne potrošnje je relativno zadovoljavajuća.** Prema ocjenama vladinih predstavnika proračunska politika i ostvarenja u ovoj godini daju relativno dobre rezultate. Proračun se zadovoljavajuće puni, a proračunski rashodi se kreću u skladu sa procjenama. U ovoj se godini očekuje daljnje smanjenje deficita, a za narednu godinu čak i proračunski suficit. Takvi rezultati dovode do postupnog reduciranja potrebe za novim zaduženjima i omogućuju izvjesno, za sada skromno, smanjivanje tereta javnog duga. Nadalje, istaknuti pozitivni rezultati su pretpostavka izlaska Hrvatske iz politike prekomjernog deficita i nužnog monitoringa od strane Europske unije. Međutim, kod procjena za naredne godine mora se biti oprezan. Neki postojeći i budući debalansi mogu dovesti u pitanje sadašnja pozitivna kretanja. Spomenut ćemo samo neke: problemi financiranja i deficita u zdravstvu, potencijalne neravnoteže u mirovinskom sustavu, strahovito veliki teret otpлата obveza u putnoj infrastrukturi, ponovno gomilanje financijskih deficita u nekim /javnim/ poduzećima, kao što su Petrokemija, Đ. Đaković, željeznice, autoceste, brodogradnja i druga. Nadalje, još nije moguće procijeniti kakve će efekte na državne financije ostaviti situacija u Agrokoru, kao niti rezultati tekućih i eventualnih budućih, međunarodnih arbitraža. Osim toga, pri planiranju javne potrošnje u narednim godinama treba imati u vidu i činjenicu da je porezno opterećenje u Hrvatskoj relativno visoko i da ga treba postupno smanjivati kao mjeru za stimuliranje novih ulaganja i poboljšanje ulagačke klime.
- **Energetska strategija – mnogo otvorenih pitanja.** Energetsku situaciju Hrvatske karakterizira mnogo otvorenih dilema, lutanja i nedoumica. Jednostavno rečeno: nemamo jasnu i ostvarljivu energetsku strategiju! I to u vrijeme kada Europu pa i našu zemlju očekuju dramatične promjene i na tom sektoru. Zašto je tomu tako teško je objašnjivo. Radi razumijevanja dubine problema u energetskom sektoru bitno je istaknuti da naša zemlja postaje energetski sve zavisnija od inozemstva. Hrvatska uvozi oko 40%

– 45% električne energije, preko 75% nafte i oko 37% plina. Stupanj energetske zavisnosti se konstantno povećava jer se ne grade novi kapaciteti za proizvodnju elektroenergije, smanjuje se izdašnost naftnih rezervi, opada proizvodnja prirodnog plina. Investicije za izgradnju novih energetskih izvora dramatično kasne /ulaganja u istraživanja nafte i plina, modernizacija rafinerija, izgradnja LNG terminala, izgradnja hidro i termo kapaciteta za proizvodnju električne energije, sistem plinovoda, konekcija, skladišta, priključaka/. Različiti su uzroci ovakvoj situaciji u energetici, a ja bih ih sveo na samo jedan, kompleksni: nedostatak jasne strategije i odgovarajućih politika. Ako je ovaj zaključak ispravan, onda je jasno što su zadaci pred ovim sektorom u narednim godinama. Usput treba spomenuti da su investicijski ciklusi u ovom području izrazito vremenski dugački. Ako bismo se ubrzano odlučili za novu energetska strategiju, njezini rezultati bi se mogli osjetiti tek pri kraju idućeg desetljeća. Zato još jednom treba naglasiti urgentnost usvajanja ostvarive energetske strategije naše zemlje.

- **Strukturne reforme kronično kasne, ili se uopće ne poduzimaju.** Ovakva ocjena čuje se na svim relevantnim mjestima u našoj zemlji. Pa ipak, situacija se ne mijenja. Na izostanak ozbiljnih reformi upozorila je i Predsjednica Republike na opatijskom savjetovanju zanimljivim opaskama da u zemlji postoji visoka razina otpora na promjene i značajan manjak kapaciteta javne uprave. Složio bih se sa obe procjene, a one same po sebi upućuju da se moraju mijenjati politike i odnos prema reformama. Na savjetovanju se čulo još jedno, meni zanimljivo, mišljenje koje predstavlja prepreku za provođenje reformi. Ocijenjeno je da je na djelu „društvena eutanazija“, koja se izražava opadanjem povjerenja u državne i druge institucije. Mislim da je i ova ocjena korektna, posebno kada se sagleda efikasnost i pouzdanost nekih naših institucija, primjerice u javnoj upravi, pravosuđu, lokalnoj samoupravi i drugim javnim službama. Iznesena je i ocjena da vlada sprovodi najveću reformu rješavajući problem Agrokora. S tom ocjenom se ne bih složio. Po meni, upravo obrnuto: „slučaj“ Agrokora je mogao nastati radi toga jer nisu funkcionirale institucije, a one nisu funkcionirale jer u njima nisu provedene dugo najavljivane i očekivane reforme. Zato se, još jednom, mora podvući značaj provođenja strukturnih reformi bez kojih Hrvatska ne može osigurati „priključak“ razvijenijem dijelu Europske unije.
- **Realna konvergencija /razvojni jaz/ između Hrvatske i Europske unije se produbljuje.** Nominalna konvergencija koja se uglavnom odnosi na stabilnost cijena i neke financijske pokazatelje upućuje da se raskorak između naše zemlje i zemalja EU sužava. Međutim ostaje veliki problem „realne“ konvergencije jer se širi „razvojni jaz“ u realnom sektoru. Hrvatska, prema mnogim kriterijima /rast BDP-a, industrijska proizvodnja, investicije, proizvodnost rada, ulaganje u inovacijski ciklus, suvremeno obrazovanje,

poslovna klima i drugi/ ozbiljno zaostaje. Sada je na nekim ljestvicama samo ispred Bugarske. Na savjetovanju se čuo zanimljiv podatak da je na početku devedesetih Hrvatska, prema razvijenosti, bila na drugom mjestu tranzicijskih zemalja, a da je sada na pretposljednem mjestu iste takve ljestvice. Nedavno je i na ljestvicama Svjetske banke spuštena za čitavih osam pozicija. Izgleda da se Hrvatska uspješno uključila u „trku prema dnu.“ Očigledno da ovaj problem mora zabrinuti i mora se rješavati. Prema ocjenama koje su se čule na savjetovanju, financijski kapital nije problem, nego je problem u ljudskom kapitalu, obrazovanju i kvaliteti institucija. Opet radi izostanka reformi.

- **Političko kadrovanje u državnom sektoru privrede je značajni faktor neadekvatnog upravljanja i neefikasnosti.** Značajan dio ukupnog društvenog kapitala lociran je u državnom sektoru privrede, posebno u infrastrukturi. Upravljanje u tom sektoru je vrlo ozbiljan problem. Političko kadrovanje, izbor nadzornih odbora, uprava, vodećih menadžera po partijskim kriterijima, a ne prema kriterijima sposobnosti, znanja, stručnih referenci je najvažniji uzrok neefikasnosti tog sektora, neostvarivanju investicija, gubicima i drugim negativnim rezultatima. Izbor rukovodećih kadrova po političkim preferencijama, demotivira stručni potencijal u poduzećima, unazađuje procese modernizacije i vođenja dugoročne politike, unosi u poslovni ambijent netrpeljivost, neznanje i poslovni primitivizam. Pa čak i iseljavanje mladih obrazovanih ljudi u inozemstvo može se povezati s ovom negativnom praksom, jer je perspektiva razvoja i napredovanja mladih stručnjaka u opisanim uvjetima ograničena. Srednji menadžment u javnim poduzećima je posebno demotiviran, a taj sloj je po pravilu „noseći“ dio svake proizvodne strukture. Mladi, školovani i ambiciozni stručnjaci svjesni su da u sadašnjem ambijentu poslovnu karijeru mogu planirati i graditi samo do određenih nivoa rukovodne strukture. „Gornji“ nivoi rukovođenja su rezervirani za politička imenovanja. Takvo stanje nanosi ogromne štete razvoju tih poduzeća, njihovim strategijama, razvoju ljudskih potencijala uopće, proizvodnosti i efikasnosti i svim drugim postulatima modernog poslovanja. Jednostavno, taj sistem se mora mijenjati!!!

Na savjetovanju se moglo čuti još mnogo korisnih prijedloga i opaski. Nije ih moguće ovdje sve rezimirati. Sumarno bi želio još jednom istaknuti da je najpozitivniji doprinos ovogodišnjeg savjetovanja bilo intenzivno uključivanje mladih stručnjaka u procese organizacije i izvođenja programa. To nije čest slučaj ni za ekonomske asocijacije, ali ni za ostale sektore naše društvene strukture. Na ovaj način će mladi ljudi steći potrebna znanja i iskustva i, nadam se, unijeti još više svježine i modernosti u današnju sivu društvenu stvarnost. Da je i samo radi toga opatijsko savjetovanje hrvatskih ekonomista treba podržavati i dalje unaprjeđivati.